

ADATTÁR
XVI-XVIII. SZÁZADI SZELLEMI MOZGALMAINK
TÖRTÉNETÉHEZ

10.

Szerkeszti
KESERŰ BÁLINT

KIADJA A JÓZSEF ATILA TUDOMÁNYEGYETEM

COLLECTANEA TIBURTIANA

Tanulmányok Klaniczay Tibor
tiszteletére

Szeged
1990

A kötetet szerkesztette

GALAVICS GÉZA
HERNER JÁNOS
KESERŰ BÁLINT

Technikai munkatárs
Machan Eszter
Szűcs József

MEGJELENT
A MŰVELŐDÉSI MINISZTERIUM ÉS A SOROS-ALAPÍTVÁNY
TÁMOGATÁSÁVAL

HU ISSN 0230-8495
ISBN 963 481 831 5

TARTALOM

HERNER JÁNOS — SZÖRÉNYI LÁSZLÓ	
A Tudás Könyve. Hasznos útmutató haladó kinczsásóknak	9
HOLL BÉLA	
Novum genus melodiae. Ismeretlen Szent István-sequentia két XIV. századi domonkos missaleban	35
KOCZISZKY ÉVA	
A csillaghit Janus költészetében (előtanulmány)	53
KEVEHÁZI KATALIN — MONOK ISTVÁN	
A Csongrád megyei levéltár ferences kódexe	65
KARNER KÁROLY	
Ritka könyvek és nyomtatványok soproni könyvtárakban	83
PAJORIN KLÁRA	
Egy ismeretlen hungaricum. Johann Gast <i>Convivales Sermones</i> című gyűjteménye	93
FEHÉR MÁTYÁS	
Mátyás király budai egyeteme Kassán (1526–1553)	105
VÍZKELETY ANDRÁS	
Nádasdi Bálint omniáriuma és beszéde a fejedelmi tisztről	121
SZABÓ GÉZA	
Sztárai Mihály ismeretlen énekének töredéke?	129
BOTTA ISTVÁN	
Huszár Gál reformátor (1512?–1575) háromszoros exkommunikációja	131
SZELESTEI N. LÁSZLÓ	
Albertus Cruciger löcsei pap levele Paul Eberhez Wittenbergbe (1563)	151
HECKENAST GUSZTÁV	
János Zsigmond végrendelete (1567)	155
LECH SZCZUCKI	
Fragmenta haeretica	171

PIRNÁT ANTAL Néhány adalék Johann Sommer és Melius Péter műveinek bibliográfiájához	179
SZABÓ GYÖRGY Gyulai Pál és Marcello Squarzialupi	185
MÁTÉ GYÖRGYI A Szentírás Apológiája a szombatosok régi könyvében	189
RITOÓKNÉ SZALAY ÁGNES Zsámboki János levelei Batthyány Boldizsárhoz	209
SZABÓ ANDRÁS A magyar későhumanizmus történetéhez	215
JANKOVICS JÓZSEF Zay Péter orvosságos könyvecskéje. „Nicasius doctor receptájából” ...	233
CSONKA FERENC Joannes Bocatius kiadatlan versei	241
BALÁZS MIHÁLY Ecsedi Báthory István levele Báthory Andrásához	253
SZABÓ ANDRÁS Monai János levele Ecsedi Báthory Istvánhoz	257
HERNER JÁNOS Szenci Molnár Albert levele Georg Remhez	261
VÁSÁRHELYI JUDIT Néhány adat Szenci Molnár Albert munkásságához	263
LUDÁNYI MÁRIA Könyvtárrendezés Thurzó György nádor udvarában 1611-ben	271
ERDEI KLÁRA Hungarikák a XVII. századi gottorfi és preetzi könyvtárakban	279
JERŽY SNOPEK Bethlen Gábor a lengyel kéziratokban	295
MÁTYÁS PÁL Adatok Tatrosy György krónikáiról és Coronaeus Vaska Lőrincről ..	305
ÖTVÖS PÉTER Gyászvers Poppel Éva haláláról. Adalék a töredékes apróságokhoz ...	317

HÚBERT ILDIKÓ	
Zrínyi Miklóssal kapcsolatos levélmásolatok az esztergomi Batthyány-gyűjteményben	325
GÖMÖRI GYÖRGY	
Két levél a XVII. századból. Tolnai D. János levelezéséből	331
PETNEKI ÁRON	
Hitetlen Jezabel vagy Dicsőséges Judit? Báthory Zsófia apológiája (1674)	337
SZÖRÉNYI LÁSZLÓ	
Magyarország, az összes istenek lakóhelye. Schedl Frigyes kiséposza ..	345
NÉMETH S. KATALIN	
Détsei Sámuel emlékkönyve	351
HAJNÓCZI GÁBOR	
Vitruvius <i>De architectura</i> című műve a Budapesti Egyetemi Könyvtár Cod. lat. 32. kéziratában	363
H. TAKÁCS MARIANNA	
Jacopo del Sellaio Eszter királyné történetét ábrázoló tábláiról	375
PROKOPP MÁRIA	
Újabb kutatások Vitéz János esztergomi érsek studiójához	393
GALAVICS GÉZA	
Személyiség és reneszánsz portré. Ismeretlen magyarországi humanista-portré: Mossóczy Zakariás arcképe	401
MIKÓ ÁRPÁD	
Ianua mortis. Nicasius Ellebodus (1535–77) síremléke. Adalék a Radéczi-kör műpártolásához	419
BUZÁSI ENIKŐ	
Zrínyi és a későreneszánsz vitézi allegória. A szigetvári hős festett apoteózisa	431
SZABÓ PÉTER	
Bethlen Gábor lakadalmara csinált ekessegek	443
KOPPÁNY TIBOR	
Gótizáló tendenciák a magyarországi későreneszánsz építészetben	451
Utószó helyett	463
Table des matières	465
Képek	469

A CSONGRÁD MEGYEI LEVÉLTÁR FERENCES KÓDEXE

1. A kódex leírása:

A „Cronica, seu origo Fratrum Minorum de Observantia in Provincia Boznae et Hungariae Christo Jesu Militantium ab anno 1313” című művet a ferences történetírók a XVIII. századtól számon tartották és használták. A Csongrád megyei Állami Levéltár ferences-fondjának kutatása közben akadtunk egy másolatra s a továbbiakban – s ez egyetlen célunk – ezt szeretnénk bemutatni.

A kötetet feltehetően a XVII. század első felében kötötték egy középkori pergamenbe, melynek szövege nagyjából lekopott. A borítón a már idézett cím olvasható, s Kaiser Ferdinánd gyöngyösi ferences könyvtáros kézírásával „P. Michael de Somlyó”. A borító belső oldalán és az Ia fólión több XVII. századi kéz tartalomjegyzékszerű feljegyzései vannak, s az Ia-n két négysoros latin vers is. Az Ib-n és az IIa-n egy XVIII. századi lejegyzésű Mária-himnusz kottája található.

Az IIb fólión egy „Memoriale” olvasható: feljegyzés a provinciálisnak és Nádasi Gergelynek adott kötetekről. A könyvtár katalógusa, melynek állományából a könyveket kölcsönözték, az IIIa-VIIb fóliókon található. Sajnos sem a Memoriale, sem a könyvjegyzés nem tünteti fel, hogy mikori a lejegyzés, s hogy melyik rendház könyvtáráról van szó. Ezzel kapcsolatos feltevéseinkről dolgozatunk második felében számolunk be.

A VIII. lap rectóra egy XVIII. századi kéz jegyezte fel azt, hogy a kódexet 1753–1758 között Orban Fridrich használta rendtörténeti munkájához, majd „die 27. Nov. 1763. missum est Cassoviam Patri Vincentio Blaho Provinciae Chronologo in Reformatione Historiae Provinciae laboranti.” (Valószínű, hogy maga Blaho írta e sorokat.) A versóra Kaiser Ferdinánd a következőket írta:

„Auctores huius descriptionis sunt:

1. P. Blasius de Zalka 1420–1427
2. P. Gregorius de Ujlak 1452
3. P. Nicolaus a Buziaco 1523
4. P. Michael a Somlyó 1631

Natus 1578 † Szakolcza 1654 24 januarii”

A kódex lapjait innen kezdődően beszámolták, feltehetően a krónika másolásával egyidőben.

- Fol. 1a–62a. „Cronica seu origo ...” (a borítóval azonos cím). Alatta Kaiser Ferdinánd írásával: „Conscripsit P. Nicolaus Buziaco, delineavit P. Michael a Somlyó”. A mű prologusából – a krónika szerzőire vonatkozó egyik elképzelés szerint – kiderül, hogy Buzjáki Miklós a maga krónikájában summázta és folytatta Szalkai Balázs és Ujlaki Gergely rendtörténeti feljegyzéseit. Kaiser tartalomjegyzékétől eltérően nem 1523-ban, hanem 1533-ban fejezte be munkáját, mint arra a kódex egy XVIII. századi olvasója is figyelmeztet az 53b fólión, az 1533. esztendő eseményei után: „hucusque primus nostri chronici scriptor”. Ha Kaiser Ferdinánd tartalomjegyzékét követnénk, akkor azt kellene mondanunk, hogy innét kezdődően 1650-ig Somlyai Mihály, majd 1656-ig számunkra ismeretlen ferences folytatta a rendtörténetet. Somlyai természetesen nem szó szerint vette át Buzjáki munkáját, hanem kivonatolta, s a folytatásban annales-formára alakította a szöveget. E szövegrészek szerzőiről alkotott elképzeléseinket dolgozatunk következő részében ismertetjük.
- Fol. 62b–94b. A Salvatoriánus rendtartomány házainak tagnévsorai klastromonként cím nélkül, továbbá közgyűlési jegyzőkönyvek. Somlyai Mihály írása.
- Fol. 95a–96a. üres
- Fol. 96b–97a. XVIII. század végi feljegyzés Kapisztrán Jánosról.
- Fol. 97b–98b. üres
- Fol. 99a–108b. „Cathalogus Fratrum inductorum et professorum in Provincia Hungaria Sancti Salvatoris ab anno 1602.” A jegyzék 1656-ig időrendben halad, s legnagyobb része Gyöngyösi Imre kézírása.
- Fol. 109a–112b. üres
- Fol. 113a–117b. „Regestrum locorum Provinciae Sancti Salvatoris” Évrendes jegyzék 1443–1646-ig; Gyöngyösi Imre írása.
- Fol. 118a–122b. „Nomina Fratrum Interfectorum in Provincia Hungariae Sancti Salvatoris ab anno 1526 usque ad praesens 1631” – Gyöngyösi Imre jegyezte fel, s Pobjebranszky Ambrus egészítette ki az 1683–1686 közti években megöltek névsorával.
- Fol. 122a–129a. „Cathalogus Fratrum defunctorum Provinciae Sancti Salvatoris ab anno 1570. Celebratus est capitulo Geöngiösiense”. Az 1659-ig vezetett jegyzéket 1631-ig Gyöngyösi Imre, 1653-ig Somlyai Mihály, majd 1659-ig az ismeretlen ferences írta.
- Fol. 129b–130a. üres
- Fol. 130b–131a. 1491 és 1655 között a rend történetében nevezetesebb események kronológiája.
- Fol. 131b. üres
- Fol. 132a–134b. Világi és rendtörténeti feljegyzések. A hátsó borító belsején a XVII. századi kéz írása, de ez a kötéshez, s nem a szöveghez tartozik.

2. Az egyes szövegrészek szerzőiről.

2.1. A krónika eddig ismert kéziratjai:

2.1.1. A gyöngyösi kódex:

„Chronica et privilegia Fratrum Minorum de Observantia in Hungaria anno 1518–1523.”¹ A kódex két nyomtatvány – Bonifacii de Cava *Firmamentum trium ordinum*, Parisius, 1512. és a *Speculum minorum*, Venetiae, 1513. – közé van kötve, egy része másolat az első nyomtatványból (a Magyarországot érintő részek). Az évszámok a másolás dátumai.

2.1.2. A müncheni kódex:

„Constitutiones provincie Hungarie fratrum scilicet minorum S. Francisci de Observantia”. Magyar nyelvemlék-részeit először Friedrich Keinz közölte,² majd ezt némileg kiegészítve Zolnai Gyula.³ A művelődéstörténészek Csontos János ismertetéséből ismerhették meg,⁴ a ferences rendtörténetírás történetében elfoglalt helyéről Karácsonyi János írt.⁵

2.1.3. A Nádasdi-omniárium:

„Miscellanea Fratris Valentini de Nadasd”. E kéziratot Vizkelety András részletesen ismertette;⁶ itt csupán emlékeztetőül említjük meg, hogy a részenként publikált⁷ omniáriumban a ferences krónika három kéz lejegyzésében 1627-ig szerepel, s hogy benne lejegyzett rendi névsorok is megegyeznek a most ismertetett kódexben lévőkkel, (ez utóbbi csupán folytatja, s részben kiegészíti azokat).

2.1.4. A szegedi kódex:

„Chronica, seu origo Fratrum Minorum de Observantia in Provincia Boznae az

¹Országos Széchényi Könyvtár Gyöngyösi Műemlékkönyvtára, Cod.3. A kódexre Szelestei Nagy László hívta fel figyelmünket.

²München, Bayerische Staatsbibliothek Cod. Lat. 9071. A kötetet Sóváron másolták. A másolás idejéről (1535–1560) és a másoló személyéről eltérő adatokat találunk a szakirodalomban: *Zwei alte ungarische Texte aus einer Handschrift der k. bayer. Hof-, und Staatsbibliothek*. Hrsg. von Friedrich Keinz. München 1879.; *Könyvkiállítási emlékek*. Kiad. az Országos Magyar Iparművészeti Múzeum Bp., 1882. (a továbbiakban: *Kiállítás 1882*) 42. Nr. 132. Lásd még alábbi jegyzeteinket.

³Magyar Nyelvőr 1895. 415–419.

⁴Magyar Könyvszemle (a továbbiakban MKSz) 1880. 61–62.; és MKSz 1882. 217.

⁵Karácsonyi János, *Szent Ferenc rendjének története Magyarországon 1711-ig*. I–II. Bp., 1922–1924 (a továbbiakban *Karácsonyi I–II.*). I. 418.; II. 579. A kódexet említi Tarnai Andor Irodalomtörténeti Közlemények (a továbbiakban ItK) 1973. 136.

⁶E kötetben *Nádasdi Bálint omniáriuma* címmel. Mai lelőhelye: Országos Széchényi Könyvtár Oct. Lat. 1220.

⁷Az Omniáriumot forrásként használta Blahó Vince *De viris illustribus* című kéziratához (vö.: *Karácsonyi II.* 581.), *Karácsonyi II.* 581., Tarnai Andor ItK 1973. 136. A benne szereplő drámatörédeket kiadta Alszegehy Zsolt (Egyetemes Philologiai Közöny 1935. 34–39.), ugyanez szerepel a *Régi Magyar Drámai Emlékekben* (Sajtó alá rendezte Kardos Tibor és Dömötör Tekla) II. Bp., 1960. 5–42. A Dózsa-féle parasztfelkeléssel kapcsolatos említést kiadta Karácsonyi János (Történelmi Tár (a továbbiakban TT) 1891. 339–340.)A megölt ferencesek névsorát lásd: *Egyháztörténeti emlékek a magyarországi hitújítás korából*. Szerk. Bunyitay Vince, Rapacs Rajmund, Karácsonyi János (a továbbiakban *Egyháztörténeti Emlékek*). II. Bp., 1904. 532–534.

Hungariae Christo Jesu militantium ab anno 1313.” Ha a kódexek keletkezési időrendjében haladunk, akkor valószínűleg ide illik a most újra-felfedezett kötet, amely nem ismeretlen a szakirodalomban,⁸ sőt egy részt publikáltak is belőle.⁹

2.1.5. A gyulafehérvári kódex:

„Chronica Fratrum Minorum de Observantia in Provinciis Bosnae et Hungariae”. Talán ez a legismertebb változata a ferences krónikának, hiszen szerepel a Batthyaneum valamennyi katalógusában,¹⁰ használták a magyar nyelvemlékek kutatói,¹¹ s valószínű, hogy Toldy Ferenc kiadása is erről készült. Addig azonban ez nem állítható, míg a kézirattal nem vetettük össze Toldy korrektúráját; ezért itt ez utóbbit külön említjük, s – a korrektúra szövegállapotát tekintve – nyugodtan vehetjük szövegvariánsként.

2.1.5.1. Toldy Ferenc, *Analecta monumentorum Hungariae historica*.

Pest, (1860) 217–315. (lapszámkihagyással): „Cronica Fratrum Minorum de Observantia Provinciae Boznae et Hungariae.” A ferences rendtörténetírók, a művelődéstörténetünk szakemberei is ezt a kiadást használták leginkább munkáikban.¹²

2.1.6. A második gyöngyösi kódex:

„Cronica sew origo fratrum minorum de observantia in provinciis Boznae et Hungariae a XVII–XVIII. századból.”¹³ 1882-ben a gyöngyösi ferences rendház könyvtára állította ki. A katalógus leírása szerint a rend története 1323–1710-ig volt benne, másolat, két kéz írása.

⁸Használta Orban Fridrich, *Historia, seu compendiosa descriptio Provinciae Hungariae Ordinis Minorum S.P. Francisci... Cassoviae, 1759* (vö. pl. Pars. I. 14–15.); Blaho Vince, *De viris illustribus* (vö. *Karácsonyi* II.581.); *Karácsonyi* II. 582.; Bachó László, *Gyöngyös város a török hódoltság idején*. Gyöngyös, 1941; Lásd még *Kidállítás* 1882. 43. Nr. 136.

⁹E. Fermedzin, *Chronicon observantis Provinciae Bosnae Argentinae Ordinis S. Francisci Seraphici*, Starine, 1890. 17–19. (a huszitákra vonatkozó rész); *Egyháztörténeti Emlékek* II. 1904. 252–254. (a ferencesek közti hamis hírek terjesztőről).

¹⁰Cseresy András, *Conscriptio Bibliothecae Musei Batthyani facta annis 1824–1826*. Sign. K₅V. 17.; Veszely Károly, *Batthyány Ignác és az általa Károly-Fejérvárt alapított intézet*. in Kolozsvári Füzetek II. Kolozsvár, 1862. 132.; Beke Antal, *Az Erdélyi egyházmegyei Batthyány-Könyvtár kéziratainak névsora. Index manuseriptorum Bibliothecae Batthyanianae dioecesis transylvaniensis*. Károlyfehérvár, 1871. 137.; *Catalogus concinnus librorum manuseriptorum Bibliothecae Batthyanianae*. Exaratus per Robertum Szentiványi. Ed. 4. Szeged, 1958. 212. Nr. 380. (a továbbiakban *Szentiványi* 1958.)

¹¹*Régi magyar Nyelvemlékek* Szerk. Döbrentei Gábor. I. kötet, 2. rész. Buda, 1838. XXI–XXIII.; innen idéz Szinnyi József, *Magyar Írók élete és munkái*. XIII. Bp., 1909. (repr. 1981) 351.h. Ugyancsak e részt idézi *Szentiványi* 1958. 212., hivatkozik rá Tarnai Andor ItK 1973. 136.

¹²Toldy korrektúráját és gyulafehérvári kódexet együtt említi már Csontos János MKSz 1880. 61.; majd Timár Kálmán MKSz 1910. 140–141. *Szentiványi* 1958. 213. is úgy bibliografizálja Toldy munkáját, mint a 380. számú kézirat kiadását. Toldyt használta *Karácsonyi* II. 573–578. és Tarnai Andor is a krónika középkori szerzőről írott cikkében: ItK 1973. 135–147. és „A magyar nyelvet írni kezdők” *Irodalmi gondolkodás a középkori Magyarországon*. Bp., 1984 című könyvében (pp. 91–103.), (a továbbiakban csak az ItK 1973. oldalszámait adjuk). Említi még Toldy kiadását Kardos Tibor is: *A Huszita Biblia*, Bp., 1954. 33. Hasonmása: Érszegi Géza (ed.) Bp. 1987.

¹³*Kidállítás* 1882. 42. Nr. 134. Azóta lappang.

2.1.7. Az arádi kódex:

„Registrum antique Urbarium, Reipsa manuscriptum Chronicon Prov. SSmi Salv. Ord. Min. obs. circa An. 1513 inceptum colligi de initiis Vicariae Bosnae et Hung., ab Anonymo productum ab eodem ad annum 1533. ex antiquiore autem exemplo, ut correcturae docent, scriptum. 1339–1533. Cassoviae, 1784.” A kéziratot Wild Endre fedezte fel, megemlítendő, hogy valószínűleg ez az a másolat, amelyet Kassán Blaho Vince számára készítettek.¹⁴

2.2. Feltevéseink a szerzőkről:

Dolgozatunknak ebben a részében nem vállalkozhatunk másra, mint hogy összefoglaljuk a szakirodalomnak eddigi megállapításait, kiegészítve persze a most ismertetett kódexben található utalások tanulságaival, melyek az 1533–1656 közötti évek krónikásaira vonatkoznak. Bízunk azonban abban, hogy az összes felsorolt kéziratot kézbevéve többet tudunk majd mondani.

A szegedi kódexben 15 féle kézírást tudtunk egymástól elkülöníteni, de ezek közül csak négyről tudjuk biztosan, hogy kinek az írása. Kaiser Ferdinánd könyvtáros egy helyütt szignálta bejegyzését, az ő írása tehát azonosítható. Megjegyzései a kódex tartalmára, a szerzőség kérdéseire vonatkoznak (a borítón, VIIIb-n, 70a-n). Ilyen eligazító, a kötet történetét megvilágító megjegyzéseket még két kéz írt: az egyik XVIII. századi (talán Blahoé) – tőle tudjuk, hogy a kódexet Orbán Fridrich is használta (VIIIa.) és azt, hogy melyik Somlyai Mihály kézírása (61a.: „NB. Haec et quae sequuntur sunt manuscripta Michaelis Somlyai”); a másik egy huszadik századi kutatóé, aki ceruzával jegyezte fel, hogy melyik Gyöngyösi Imre autográfja. Ezek a bejegyzések a kódex azonosítását segítették. Itt kell megjegyeznünk, hogy Kaiser Ferdinánd is, Karácsonyi János is feltétel nélkül elfogadták e kezek azonosítását (lehet az is, hogy a ceruzás kéz éppen Karácsonyié), jöllehet a XVIII. századi kéz egyik bejegyzése nyilvánvalóan hibás. A 113a főlíón ugyanis Gyöngyösi Imre „Regestrum locorum Provinciae Sancti Salvatoris” című jegyzékének fejléce után odaírta: „Conscriptum Anno 1627”. Ám Gyöngyösi a szegedi rendház leírását (Fol.114b) így fejezi be: egy Bekus nevű polgár költségén négy cellát építettek, s ezt a munkát később az atyák folytatták, s „ad praesens Anno 1631” már nyolc felépült. Ez az eset arra int, hogy ne fogadjuk el teljes bizonyossággal a későbbi olvasók azonosításait: tudjuk azt is, hogy Kaisernek és Karácsonyinak lehetett alkalma a kézírások összevetésére egyéb levéltári forrással is.

A ferences rendtörténet szerzőit Karácsonyi János próbálta azonosítani összefoglaló munkájában. Szerinte az 1420-ig terjedő rész Szalkai Balázs munkája,¹⁵ az 1440–1504 közötti évek krónikása pedig Esztergomi Mihály volt, aki Ujlaki Gergely

¹⁴Wild felfedezéséről Horváth Richárd adott hírt *Laskai Ozsvát* című könyvében: Bp., 1932. 50. Hivatkozik rá Tarnai Andor ItK 1973. 136. Dolgozatunkban már idéztük azt a szegedi kódexben olvasható megjegyzést, miszerint azt 1763-ban Kassára küldték Blahonak. A másolás tényét említi *Karácsonyi II.* 582.

¹⁵*Karácsonyi II.* 566–567.

elbeszéléséből dolgozott.¹⁶ Az 1504–1510-ig tartó részt Laskai Osvát írta volna¹⁷ s ettől kezdődően 1533-ig Ivanici István.¹⁸ Somlyai Mihály rendjének történetét tehát 1533–1647-ig írta ebben az elképzelésben.¹⁹

Karácsonyi feltevése élt tovább a szakirodalomban,²⁰ jóllehet Laskai Osvát szerzőségét Horváth Richárt már 1932-ben tagadta.²¹ Megemlítenéd még, hogy a gyöngösi könyvtáros, Kaiser Ferdinánd a szegedi kódexbe írt tartalomjegyzékében csupán Szalkai Balázst, Ujlaki Gergelyt, Buzjái Miklóst²² és Somlyai Mihályt említi.

A ferences rend történetének monográfusát a Toldy-féle kiadás szövegkritikai vizsgálatával, s a rend egyetemes történetébe helyezésével Tarnai Andor bírálta felül,²³ azonosítva az eseményeket 1533-ig tárgyaló krónika európai forrásait, s megállapítva, hogy Szalkai Balázs nem írhatta azt. Ő az anyaggyűjtést végezte, s az összeszedett dokumentumok rendezését egy ismeretlen ferencesnek kell tulajdonítanunk. Két további ismeretlen ferences folytatta aztán a krónika írását. Tarnai kiemelte még Laskai Osvát szerepét a rendtörténet létrehozásában (és nem megírásában), s Karácsonyinak valamennyi, a szerzősége vonatkozó feltevést el utasította. Buzjái Miklóssal nem foglalkozhatott, mert Kaiser feljegyzése nem jelent meg. Tarnai Andor vizsgálatát lezárta az 1533. évnél, megállapítva, hogy a további szöveg tulajdonképpen nem tartozik szervesen a krónikához.²⁴

A szövegkritikai vizsgálat eredményeit kétségbevonni nincs semmi alapunk addig, amíg valamennyi szövegvariánst nem vettük kézbe. A szegedi kódex történetének megírásához azonban nem állhatunk meg 1533-nál, annál is inkább nem, mert a számbajöhető források összehasonlítása több, irodalomtörténeti részletkérdés tisztázásához vezethet (például a Nadasdi-omniárium és a szegedi kódex összevetése közelebb vihet bennünket a tékozló fiúról szóló drámai emlékünkhöz lejegyzőjének személyéhez is). Az összehasonlítás ez utóbbi esetben annál is inkább kézenfekvő, mert mindkét kézirat ugyanabban a kolostorban volt, s nagy a valószínűsége annak, hogy kódexünk a Nadasdi-omniárium egyes részeinek másolata s azok kiegészítése.

Mielőtt visszatérnénk a szegedi kódex kezeinek vizsgálatához, ismét megemlíjtük,

¹⁶ Karácsonyi II. 574–575. Figyelemreméltó, hogy *Szentiványi* 1958. 212. a következő megjegyzést teszi a „zent zelleth”-re vonatkozó rész idézése után: „Nota. Quae ab anno 1440 usque 1504 gesta sunt, a Michaele de Strigonio OM narrantur”. Lehet, hogy ezt Karácsonyi alapján írta, de lehet, hogy magán a kézíraton volt valami erre utaló jel.

¹⁷ Karácsonyi II. 573–574.

¹⁸ Karácsonyi II. 577–578.

¹⁹ Karácsonyi II. 582.

²⁰ *A magyar irodalom története 1600-ig* (Szerk.: Klaniczay Tibor), Bp., 1964. 137. még lehetségesnek mondja, s hogy Laskainak a szöveg alakításában is lehetett szerepe, azt sugallja *Szentiványi* 1958. 212. megjegyzése a már említett rész után zárójelben: „Supplementum ab Oswaldo de Laskó OM interpolatum”.

²¹ Horváth Richárd, *Laskai Osvát*. Bp., 1932. 49–51.

²² Lásd a dolgozatunk elején részletesen ismertetett kódex leírásában.

²³ ItK 1973. 135–147. és idézett könyve 1984. 91–103.

²⁴ „A további bejegyzések a rendtartomány gyűléseinek és főnökeinek pusztá listájánál nem tartalmaznak többet, és emiatt írói teljesítmények, főként egyetlen író művének nem tekinthetők.” Tarnai Andor ItK 1973. 137. Meg kell jegyeznünk itt azt, hogy rendtartomány gyűléseinek jegyzőkönyvei előtt az 1535–1647. közötti eseményeket leíró részek is olvashatók, ha nem is olyan részletesen tárgyalva az egyes éveket, mint az azt megelőző időben.

hogy a Nádasdi-omniáriumban az 1535–1583-ig terjedő időszakban történt eseményeket egy XVI. századi kéz jegyezte be, s azt egy XVII. századi kéz folytatta 1627-ig. Ez egyben azt is jelenti, hogy ha Somlyai Mihályt a kódex szerzőjének tekintjük is, akkor sem tulajdonítható neki az 1583-ig tartó krónikarész. Ha a továbbiakban feltesszük is, hogy ez évtől kezdődően az eseményeket Somlyai jegyezte le, akkor is meg kell magyarázni, hogy egy olyan kódexben (szegedi kódex), amelyben előfordul az ő írása, miért csak az 1627. évi eseményeket leíró bekezdés felétől autográf a kézirat.

Az 1627-ig terjedő rész minden kétséget kizáróan tisztázat, egyetlen ismeretlen kéz írása, másolat. A szöveg szerkezetéből azonban arra lehet következtetni, hogy az 1533. év után valóban más szerző folytatta a krónika írását, immáron annales formában. Ezt a következtetést csak megerősíti a ferences történetírással foglalkozó gyér szakirodalom: eszerint Buzjáki 1533-al befejezte volna saját krónikáját, az őt követő szöveget természetesen nem szó szerint, hanem „delineálva” vette át.²⁵ A Somlyai autográfának tartott – s ezt mi is elfogadjuk – rész ugyanúgy követi az annales formát, mint ahogy azt az 1533 utáni éveknél találjuk. A kódex szerzőinek bemutatását nem akarjuk itt a fenti ellentmondás feloldásával terhelni, erről a kódex keletkezéséről írott részben számolunk be.

Ugyancsak annales-szerűen folytatta a provincia történetét egy ismeretlen szerzetes is, akinek írásával az 1650 és 1656-os esztendőkre vonatkozó adatok (pl. névsorok) feljegyzésnél többször találkozunk, így az annales részben is.

Somlyai Mihály nem csak a rend történetének egy századát írta meg, hanem névjegyzékeket is összeállított az egyes rendházak tagjairól az 1640-es évek elejéig: illetve kiegészítette Gyöngyösi Imrénének a felszentelt és elhunyt testvérekről vezetett névsorait – saját hivatali éveire nézve, tehát mindenképpen a kódex egyik szerzőjének tekinthető.

1578-ban született Szilágysomlyón. A rendbe 1603. április 9-én lépett be, majd Angyalosi Lajossal a morvaországi Velehrad cisztercita kolostorába menekült Bocskai hajdú elöl. 1605. márciusában a számukra átengedett hradistyei kolostorba költöznek, s innen küldte a rend Bécsbe, az ottani rendi iskolába tanulni valamikor 1606 és 1610 között. Hazatérte után nem sokkal a szécsényi rendház guardiánjává választották (1613), s ezután csak 1616-ból van adatunk életére: ekkor választották a provinciális kormánysegédévé, amely tisztséget 1622-ig viselte. Ekkor több rendház vezetését bízták rá: őr lett, majd még ez évben a szakolcai guardiáni tiszteletet vette át. Váradi János kíséretében részt vett Rómában a ferences rend egyetemes gyűlésén (1625), s hazatérve őt választották provinciálissá. E megbízatása 1629-ig tartott, s közben – ez hivatali feladata is volt – végigjárta a rendtartománya őrhelyeit. E vizitáció alkalmával, az egyes levéltárak átvizsgálásával is szerezhette információt rendtörténeti munkájához. 1629-ben ismét szakolcai rendházfőnök lett, de egyben a kormánysegédi tisztelet is ellátta 1632-ig, amikor újra őrré választották. Sikertelen toledói utazásáról 1633. szeptember 17-én ért vissza Szakolcára, ahol a következő évben is guardián volt. A rend történetének nehéz időszakában –

²⁵Lásd Kaiser Ferdinánd bejegyzéseit a VIIIb és a 1a fólión. *Karácsonyi* II. 582. úgy említi Somlyai munkáját, mint az ismeretlen ferences (talán Ivanics) 1533-ban abbahagyott krónikájának folytatását.

egyetlenség a magyar és idegen nemzetiségű rendtagok, főleg vezetők között, a Stafanita őrség különválása, stb. – 1636–38-ig ismét kormánysegéd volt, majd az újonnan alakult sebesi rendház vezetését bízták rá (1638). Ambrosius Snarski és Juan Terugia botránya ügyében is (1640) ő ment Bécsbe. Hivatali tisztségei sorában ismét egy szakolcai guardiánság következett (1641) majd 1642–1644-ig Füleken viselte ugyanezt a tisztséget. A rendtagok bizalma újra provinciálissá emelte (1644–47), majd 1649-ben ismét, mint szakolcai házfőnökkel találkozunk vele a forrásokban. Élete utolsó éveit is itt tölthette, s itt is halt meg 1654. január 24-én.²⁶ Műveltségéről tényyszerűen keveset tudunk: iskolai éveinek egy részét Bécsben végezte a rend ottani intézetében: olvasmányai minden bizonnyal azok közül a könyvek közül kerültek ki, amelyekkel az alábbi katalógusban is találkozunk. Két kötetéről tudjuk, hogy az övé volt: Titelmann, Franciscus, *Compendium naturalis philosophiae libri XII*. Lugduni, 1545–1611-ben szerezte Szakolcán. Peraldus, Guilielmus: *Summa virtutum ac vitiorum*. Lugduni, 1585 – ugyanott kapta Miklós plébánostól, mint az előbbit, s feltehetően ugyanekkor.²⁷

Gyöngyösi Imre a ferences rend hazai történetéhez kiváló forrásanyagot nyújtó névjegyzékeinek közös jellemzője, hogy egy alkalommal írta le őket,²⁸ Gyöngyösön, 1631-ben. Ezt a jegyzékben leírt megjegyzéseiből tudjuk biztosan állítani. Gyöngyösi ugyanis a laikus és felszentelt rendtagok névsorát állította össze 1602–1631-ig; a rendházak jegyzékét 1443–1631-ig; a meggyilkolt szerzetesek névjegyzékét 1526–1601-ig (ezt is biztosan 1631-ben, mert a szándéka szerint saját koráig akarta vezetni – a cím ugyanis így fejeződik be: „... usque ad praesens 1631°”); a Gyöngyösön elhunyt ferencesek névsora az 1575–1631 közti évekről tudósít. Gyöngyösi Imréről egyébként csak annyit tudunk, hogy saját kolostorán (Gyöngyös) kívül Szécsényben (1632), Szegeden (1638) és Galgócon (1641) volt guardián – e tisztelet Gyöngyösön 1626-ban töltötte be.²⁹

Az utolsó olyan írás, amit – a fentebb említett XX. századi kutató bejegyzése alapján – azonosítani tudunk, Podjebracski Ambrusé, aki Gyöngyösi 1631-ben abbahagyott névsorát (*Nomina Fratrum interfectorum...*) az 1683–86 évekre vonatkozóan a 121b. fólión kiegészítette. A ferences rendtörténet eme ismert alakjának élete utolsó éveire kevés adatunk van (1681-ben Sztropkón volt házfőnök, s 1688-ban őr),³⁰ így nem tudjuk ebből azt sem, hogy a kódex ekkor melyik rendház tulajdona volt.

Szólnunk kell még egy ismeretlen szerzőről, akinek kézírása a kódex több helyén felbukkan: Somlyai rendtörténeti munkáját folytatta 1650–1656-ig; ugyanerre az időszakra nézve a laikus és felszentelt testvérek jegyzékét egészítette ki; a rendházak

²⁶Életére vonatkozó adatok a szegedi kódex névjegyzékein kívül lásd *Kardásonyi* I. 431, 436–437, 439, 444–447, 451–452, 458, 528.; *Kardásonyi* II. 50–51, 59, 124, 148–150, 582.

²⁷Soltész Zoltánné OSZK Évk. 1964–66. Bp. 1966. 131.

²⁸Nem biztos, hogy ő maga állította össze ezeket a névsorokat, hiszen 1882-ben még volt Gyöngyösön egy XVII. századi kódex, amelyben hasonló névsorok voltak: vö. *Kidáltás* 1882. 43. Nr. 135.

²⁹Életrajzi adatait lásd *Kardásonyi* I. 422, 424, 436, 445, 525.; *Kardásonyi* II. 27, 56, 62, 69, 85, 138, 155, 168, 182.

³⁰Életére vonatkozó adatokat lásd *Kardásonyi* I. 437, 469, 475, 477, 494, 500. *Kardásonyi* II. 51, 78, 107, 165, 188, 192.

jegyzékét 1636-46-ig írta: az elhunyt szerzetesekét 1653–1659-ig és kronológiai feljegyzések maradtak fenn tőle 1651–1655 közötti eseményekről.

Nem tértünk ki ebben az ismertetésben a többi ismeretlen kéz munkájára, mert azok csak rövidebb bejegyzéseket írtak (margináliák, tartalmi kiemelések, a névjegyzékek adatainak kiegészítései, s a kódex végén lévő néhány oldalas kronológiai jegyzeteket egészítették ki).

3. Könyves adatok a kódexben

Tanulmányunk elején már jeleztük, hogy a kódex I Ib fólióján egy Memoriale található, melynek olvasata a következő:

Memoriale

Ex suprascriptis Libris Reverendus Pater Prouincialis

1 Maj accepit;

- (1) Sex Libros Telegdini Postillas
- (2) Item Agendam eiusdem
- (3) Postillam Bohemicam Hoffmaistri
- (4) Pomerium Quadragesimale in 4
- (5) Rosarium Pomerij in 4
- (6) Summa praedicantium Diecz in 4
- (7) Osorij pars Estiualis in 8
- (8) Paratus de tempore et de Sanctis in 4

Faciunt Libros 13

Item 7 februarij Pater Gregorius Nadasi accepit

- (1) Logicam Fonsecae
- (2) Logicam Petri Hispani
- (3) Joannem Pareum in Logicam, quartum
- (4) Armandum de declaratione difficilium terminorum tam Theologicalium quam Philosophicalium Faciunt in summa libros 17
(innét kezdődően másik kéz)
- (5) Item altera uice accepit Duo Missalia unum magnum rubrum cum Officio Ordinis nostri
- (6) Aliud minus sine officio etc.

(7) Item opera Divi Gregorij Doctoris Ecclesiae in folio

E könyvkiadásról szóló feljegyzéshez itt annyit tennénk hozzá, hogy a „Suprascipitis” szó már a kortársaknak is szemet szúrt, s a „suprá”-t áthúzták a szó elején – ettől függetlenül is nyilvánvaló, hogy annak a könyvtárnak az anyagából volt könyvadomány, amelynek katalógusa a IIIa főlíón kezdődik. E könyvlista lejegyzőjének frásával másutt a kódexben nem találkoztunk.

Catalogus Librorum Bibliothecae
in folio

- (1) Concordantiae majores Sacrae Bibliae
- (2) Textus Sententiarum
- (3) Diuj Irenej aduersus Gnosticos
- (4) In sacrosanctum JESU Christj Dominj nostrj Euangelium secundum Joannem
- (5) Principiorum fidej demonstratio
- (6) Thomae Stapletonij
- (7) Dictionarjum linguae latinae
- (8) Tertia pars sententiarum Sancti Bonauenturae
- (9) Clementis Alexandrjnij opera
- (10) Vita Christi seu meditationes
- (11) Petrij Pazman Kalauz
- (12) Quinta pars Joannis Ekkay(!)
- (13) Quarta pars Scotj Sententiarum
- (14) Biblja Latina
- (15) Medula Dyalectices Petrj Pardij
- (16) Materiae ad sermones de tempore et sanctis Reverendj patris, Gritich. (!)
- (17) Decreta incljti Regnj Hungariae
- (18) Sermones Thesaurj nouj de tempore
- (19) Sermones de Laudibus Sanctorum
- (20) Diuj Augustinj Harelij Sermonum opera
- (21) Concordantiae Bibliorum
- (22) Summae doctrijnae christianae Petrj Canisij
- (23) Quindupplex Psalterjum
- (24) Fratris Alfonsi de Castro Sanctae concordantiae
- (25) Confessio Catholicae fidej Stanislaj Hosij
- (26) Thesaurus de Sanctis
- (27) Concordantiae Bibliorum
- (28) De iustificatione Thomae Stapetonij (!)
- (29) Biblia Sacra
- (30) Postilla Bohemjca Hoppmestrj
- (31) Repertorjum Morale
- (32) Pomerjum Sermonum Domjniale de Tempore

- (33) Nicolaj de Lira a Genesi usque Job
- (34) Sermones Meffret alias hortulus reginae de Sanctis
- (35) Lira ab Esdre usque Ecclesiastjcum
- (36) Et ab Jsaija usque Machabeorum
- (37) Nouum Testamentum Ludouicj Blosij
- (38) Philippi Diecz Lusitanj in 4
- (39) Concordantiae Bibljorum
- (40) Dionisij Cartusianj supra 5 libros Moysj
- (41) Stella Didacj supra Lucam
- (42) Postilla Wek Bohemjca
- (43) Calepinus Refectorij
- (44) Liber Prouerbiorum usque Apocalipsim
- (45) Ouadragesimale gemma
- (46) Petrij Lombardj quattuor uolumjna Sententjarum
- (47) Secunda pars Apologetici ad Germanos
- (48) Biblia a genesi ad Apocalipsim
- (49) Biblia a Genesi altera ad Apocalipsim
- (50) Legenda Sanctorum
- (51) Stellarjum Pomerij
- (52) Stellarjum aluid Pomerij
- (53) Marjale Sancij(!)
- (54) Prjma pars rosarij de Buste (!)
- (55) Secunda pars Simjliter
- (56) Sermones quadragesimales Pomerij
- (57) Marcus Marulus de exemplis exemplorum
- (58) Textus ueteris artis
- (59) Sermones Domjnicales per totum annum et hyemales
- (60) Stellarjum Pomerij
- (61) Apologia Vngarica Monozlaj
- (62) Expositio Papae Gregorij in Ezechjelem
- (63) Postillae majores totjus Annj
- (64) Liber agendarjus
- (65) Nouum Testamentum Vngarjcum
- (66) Postilla Vngarjca Theleghdinj pars prjma
- (67) Charolus Philosophiae naturalis
- (68) Herbarjum Latjnum
- (69) De cultu Imaginum Liber Vngaricus
- (70) Hieronjmj Platj e Societate Jesu
- (71) Pomerij pars hyemalis de tempore
- (72) Postilla Thelegdij
- (73) Opus in Vitas Patrum
- (74) Lüdoujcus Grannatensis (!)
- (75) Biga Salutis
- (76) Postilla alia Thelegdij
- (77) Sermones quadragesimales Pomerij

- (78) Sermones Pomerij de Sanctis
- (79) Iterum Vitas Patrum
- (80) Bonfinjus
- (81) Paruorum Logicalium Liber
- (82) Dupplex Biblia a Genesi ad Apocalipsim
- (83) Fratris Jacobj de Voragine sermones per totum Annum in 8
- (84) Dupplex tractatus Sacerdotalis de Sacramentis ac Diujnis offitij
- (85) Postilla Joannis Ferj de tempore
- (86) Alia Postilla de Sanctis eiusdem Ferj
- (87) Demonstrationes Religionis Francisci Somnij
- (88) Excitationes anjmj in Deum Joannis Ludouicj
- (89) Compendium doctrijnae christianae cardinalis Belarnjn (!)
- (90) Promptuarjum Morale Stapetonij (!) pars aestjualis
- (91) Thesaurus Bibliorum utriusque uitae
- (92) Postilla fratris Francisci Poligranj pars hyemalis
- (93) Opuscula Diui Bernardinj
- (94) Sermones Petrj de Palude de tempore et Sanctis
- (95) Loci communes simjlium et dissimjlium
- (96) Concilij Tridentinj Liber
- (97) Controuersiae Costen de religione
- (98) Trjumphus christianorum
- (99) Sermones Jacobi Voragine de Sanctis
- (100) Promptuarjum morale de Sanctis pars hyemalis
- (101) Compendium manuale Nauarrj in 16
- (102) Vincentij Brunj meditationes in 7 praecipue festa Beatae Mariae Virginis
- (103) Item compendium manuale aliud
- (104) Digestio totjus Philosophiae humanae in 3. partes
- (105) Speculum uitae Beati Francisci et sociorum eius
- (106) Conciljum Tridentjnum
- (107) Imjtationes Catholicae Francisci Cordubensis
- (108) Vincentij Brunj Societatis Jesu
- (109) De Imitatione Christi Thomae de Kempis
- (110) De uita et laudibus Beatae Mariae Virginis
- (111) Erasmus Rothoredamj (!) nouj Testamentj
- (112) Duo Librj Stimulj Diujni Amoris
- (113) Responsio Thelegdinj Bornemijzae
- (114) Aegidij Thopiarij Euangelia et Epistolae per totum annum in 4
- (115) Flores Sennecae (!)
- (116) Djrectorjum Confessarij
- (117) Homjliae Friderjci Nauseae Per totum annum
- (118) Aforismj Samuelis Confessarij
- (119) De jmjtatione Christi Librj 4.
- (120) Liber Vngarjcus de 7. misericordiae operibus
- (121) Onomasticum Theologicum
- (122) Compendium Manualis Nauarj

- (123) Stjmulus amoris Sancti Bonaventurae
- (124) Stjmulus Diujnj amoris Sancti Bonaventurae secundus
- (125) Commentarjus Julij Caesaris a se gestis
- (126) Euangelia et Epistolae per annum Liber Vngaricus
- (127) Beatus Dionjsius Arepagita (!) de Ecclesiastica Hierarchia
- (128) Vincentij Brunj meditationes
- (129) De jmjtatione Christij Joannis Gersonis
- (130) Thesaurus precum utjlis author
- (131) Miracula ad inuocatjonem Beatae Mariae Virginis
- (132) Walrandj Caulth (!)
- (133) Sermones Augustinj De Leonista
- (134) Confessio Theologica cum expositione Missae Romanae
- (135) Joannis Ferj Sermones
- (136) Mamotractus (!)
- (137) Compendium Dialectices
- (138) Francisci Poligranj Epistolae pars 3.
- (139) Meditatjones de passione Dominj nostrij Jesu Christj
- (140) De mortificatione nostrarum passionum
- (141) Liber regulae pastoralis
- (142) Flores Bibliorum
- (143) Georgij Eckij (?) de confusione nouarum Religionum
- (144) Aegidij Donatj Liber
- (145) Simphorjanus Camperjus
- (146) Thomus secundus osorij
- (147) Biblia
- (148) Manuale quotjdianorum exercitiorum spiritualjum
- (149) Liber Marcj Tulij Ciceronis
- (150) Biblja sacra utrijusque Testamentj integrum opus
- (151) Summa Angelica
- (152) Conseruatio bonae ualetudinis
- (153) Joannis Curionis medicj
- (154) Homjliae Radulfi (!) ardeneis
- (155) Thesaurus nouus Petrj de palude pars hyemalis
- (156) Item secundus pars aestjualis Promptuarjum morale super Euangelia
- (157) Ludovicj Grannatensis (!)
- (158) Homiljae Joannis Ekiti (!) tomus prjmus
- (159) Biblja Sacra utrijusque testamentj
- (160) Osorij Thomus prjmus
- (161) Homjlia Joannis Ekiti (!) thomus 3. de Sanctis
- (162) Sermones Paratj de tempore et Sanctis
- (163) Postilla Thelegdynij
- (164) Flores seu sententiae omnjum Doctorum
- (165) Thesaurus oratjonum et meditatjonum
- (166) Methodus ad eos adjuuantes qui morjuntur Joannis Plantij
- (167) Petrj Lombardj Librj 4 sententjarum

- (168) Catechismus ex Decreto Concilij Tridentinj
- (169) Euangelia et Epistolae de tempore Aegidij Thopiarj
- (170) Breue Directorjum (!) Confessarij
- (171) Vincentij Brunj meditatjones in 16.
- (172) Stjumulus Diujnj Amoris in 16
- (173) De uita et morjbus Sacerdotum Ludouicj Letthouinj
- (174) Vincentij brunj meditatjones de uita et sponso Christi in 16
- (175) Marcus Tuljus Cicero ad Pomponjum
- (176) Sermones Sancti Bonauenturae de Sanctis
- (177) Calujnistica Credo
- (178) Instructio examjnandorum ad Ordines
- (179) Exercjtium spirjtuale Triplicis uiae
- (180) Tjrocjnjum incljtiae Sacrae
- (181) Scopus Bibljorum Veteris et nouj Testamentj
- (182) Postilla de tempore Francisci Polegranij
- (183) Thomas de Aquino in tertjum librum sententjarum
- (184) Quadragesimales Sermones Bigae Salutis
- (185) Promptuarjum Catholjcum Thomae Stlapetonij (!)
- (186) Scrutjnjum sacerdotale
- (187) Sententiae et exempla peroptjma
- (188) Vincentij Brunj de sacramento poenitentiae
- (189) Lucae Pynelij de perfectione Reljgiosa librij 4
- (190) Thesaurus precum in 16
- (191) Compendium manualis Nauarrj
- (192) Summa Conciliorum
- (193) Stimulus Diujnj Amoris sancti Bonauenturae
- (194) De aeterno Dej filio Josias Simulerjus Tigurjus
- (195) Dionisij Cartusianj de 4 nouissimis
- (196) De expresso Dej Verbo Nicolaj Hosij
- (197) Itinerarjum Italiae Librij 3
- (198) Flores et Sententiae ex Cicerone
- (199) Piarum et christianarum institutjonum partes 3
- (200) Examen ordinandorum clerjcorum
- (201) Figurae Bibljorum Antonij de Ramlepegoris (!)
- (202) Aphorismj (!) Confessariorum
- (203) De jmjtatione Christi Librij 4 Thomas de Kempis
- (204) De jmjtatjone Christi iterum Librij 4 Thomae de Kempis
- (205) Stjumulus Diujnj Amoris
- (206) Costerus controuersiarum
- (207) Vincentij Brunj de uita et passione Dominj
- (208) Conciljum Tridentjnnum
- (209) Homjliae Ludouicj Klechtouij pars 3.
- (210) Introductio ad medjtandum Rennatj Hessej
- (211) Fonseca de Instjtutjone Dialectices
- (212) Stjumulus Diujnj Amoris Sancti Bonauenturae

- (213) Martyrologium cum anotacionibus Baronij Translatum est Zechjenium
(ez utóbbi mondat későbbi betoldás)
- (214) Antjphonarium de Sanctis
- (215) Et aliud de tempore in rubris Tabulis
- (216) Item Graduale de Sanctis in pargamena Regalis folij rubraque tabula
- (217) Item Graduale in albo Coreo Domjnycale
- (218) Liber Cantualjum in rubris tabulis
- (219) Psalterjum in nigris tabulis
- (220) Item aliud in nigris tabulis
- (221) Item aliud in albo Correo
- (222) Item nouum Psalterjum in rubro correo cum 4 Clausuris
- (223) Item liber responsoriorum in albo correo
- (224) Liber cantualjum in rubro Correo aliud
- (225) Breujarjum chorj in rubro correo Deauratum pro officiatore
- (226) Item aliud in nigro
- (227) Martyrologium chorj
- (228) Item breujaria 4 Chorj antjqua
- (229) Missalia Romana quinque
- (230) Item missale in albo correo Ordinis Praedicatorum
- (231) Item in 4 Romanum Missale
- (232) Item Strigonjense unum in quarto

Mappae breujores sex

Longiores 8

Mantilia 4

Mappae pro panne 3

Lodices in Cellis fratrum 15

Saccj Stramjneij 13

Pulujnaria stramjneia hoc est Copicellj Stramjneij ex choreo 2 ex tela 8

Vinj 4 Vasa plena et unum sex urnarum simjliter plenum

De Trjtico 20 Metretae Siliginis 76 Metretae

Tria Carda ex quibus unum est inceptum

Auenae 20 Metretae

A könyvtárban tehát 239 kötet könyv volt abban az évben, amikor az összeírás készült.

A jegyzék leírója nyilvánvalóan diktálás után dolgozott, s feltűnő az is, hogy nem sokat forgathatta azokat a köteteket, amelyeknek címét itt leírta: az egyes szerzők nevének leírása (Nicolaus de Lyra, Hoffmeister stb.) nem arra utal. A diktáló azonban feltehetően olvasta a könyvek egy részét, hiszen egy helyütt értékeli is a szerzőit „(130) Thesaurus precum utilis author”. A könyvanyag egyébként eléggé egysíkú: katolikus, jórészt ferences teológia, hitvitairodalom, szerkönyvek, s a napi vallásgyakorlat elvégzéséhez, és irányításához szükséges könyvek. A hungarika része is szokványosnak mondható a szerzetesi könyvtárakban (Temesvári Pelbárt, Laskai Osvát, Telegdi Miklós, Monoszlay András, Pázmány Péter), Bonfini az egyetlen

világi történeti munka: nem katolikus mű csak ritkán fordul elő (pl. Simmler); a humanista szerzőket Erasmus Újszövetségkiadása képviseli; a nem theologiai művek közt említhetünk tankönyvként használt logikai munkát (Joannes Pareus), egy Cicerót és két orvosi művet: „(152) Conservatio bonae valetudine” – ilyen címen többen írtak: „(153) Joannis Curionis medicii.”

Összehasonlítva a szakolcai 1662-es,³¹ vagy a csíksomlyói 1727-es³² könyvleltárral azt kell mondanunk, hogy egyenrangú velük ami a theologiai és hitvitairódmalmat illeti; az említettek azonban – lehet persze, hogy csak azért mert későbbi lejegyzésűek – szélesebb gyűjtőkörűeknek tűnnek. Nem csupán az egyoldalúság jóindulatú elnézése mondatja velünk: a gyöngyösi könyvtár XVI. századi possessorairól, olvasmányaikról Soltész Zoltánné közleményéből értesülhettünk,³³ s az a könyvanyag jól egészíti ki az iménti jegyzéket.

Itt kell rátérnünk annak a kérdésnek megválaszolására, hogy mikori e fenti könyvjegyzék, s hogy melyik rendház könyvtárát ismerteti meg velünk.³⁴ A kódexet minden bizonnyal Gyöngyösön írták: a benne szereplő krónikát 1627 és 1631 közt másolhatta egy gyöngyösi ferences abba a kötetbe, amelybe már előbb bejegyezték a könyvtár katalógusát (erről részletesen röviddel alább).

A jegyzék 1613 előtt nem készülhetett, hiszen szerepel Pázmány Kalauza (RMNy 1059). 1631 a következő biztos dátumunk, de van néhány meggondolandó körülmény, ami szűkítette az időintervallumot. Kézenfekvő lenne feloldani az összes könyvtételt, s elképzelhető, hogy akadna olyan mű, amelynek első kiadása segíthetne – ezt a munkát még nem végeztük el minden mű esetében, de a többségről nézve állíthatjuk, hogy a legfrissebb a Kalauz első kiadása. A kódexben szereplő adatok is adnak jó támpontokat: nem valószínű például, hogy 1627 után írták a katalógust, hiszen a másolás idején eddig volt a krónika megírva (tudjuk, hogy nem kizáró tény, de a valószínűsége nagy). Meggondolandónak tartjuk azonban azt, hogy az egyik kölcsönző Nádas Gergely volt, aki 1612-ben került Szécsénybe, itt 1616-ban guardián lett.³⁵ Ez a kolostor arról nevezetes, hogy az 1621-ben Nádasival olyan fiatal szerzetesek költöztek oda, akik különösen komolyan vették a rend szigorú előírásait a szegénységi fogadalmat,³⁶ s általában a kolostori életet. Nem tartjuk kizártnak, hogy a könyveket Nádas a kolostora számára kapta, a szerzetesi élet komolyságának alapozását segítő. Feltűnő ugyanis az a tény, hogy a Nádas előtti könyvet elvivő provinciális hat Telegdi-kötetet kapott, ami mutatja, hogy nem saját magának vitte el olvasásra, hanem vizitálandó, a könyvhiánnyal küzdő kolostorok számára. Ha ezt a körülményt is figyelemre méltónak tekintjük, akkor a jegyzék inkább az 1613-hoz, mint az 1627-hez közelebbi évek valamelyikében készült.

³¹Majláth Béla MKSz 1882. 289–305. A szakolcai katalógus eredetijéről készült fotomásolatot Holl Béla bocsátotta rendelkezésünkre.

³²Szeged, JATE Központi Könyvtár MS T 63.

³³Soltész Zoltánné OSZK Évk. 1964-66. Bp. 1966. 115–147.

³⁴*Kidáltás* 1882. 43. Nr. 136. szerint a gyöngyösi ferenceseké; e megállapítást azonban senki sem indokolta.

³⁵*Kardásonyi* I. 443–445, 524.; *Kardásonyi* II. 182.

³⁶*Kardásonyi* II. 177–183.

1613 és 1627 közt a provinciálisok egyébként a következő személyek voltak: Váradi János 1613 és 1623–1626, Sári Mátyás 1616–1622, Somlyai Mihály 1626–1629.³⁷

Ha feltevésünk, hogy a kódexet Gyöngyösön kezdték el írni, bizonyítást nyerne, akkor a gyöngyösi ferencesek könyvtárának legkorábbról ismert katalógusát sikerült megtalálnunk.

4. A kódex feltételezett keletkezése:

Említettük már, hogy az 1627. év krónikája két kéz írása: az első rész megegyezik azzal az írással, amely az egész rendtörténetet másolta, a másik valószínűleg Somlyai Mihály autográfja: miért csak innét kezdődően írta maga Somlyai, aki nagyobb részét idejének Szakolcán töltötte, s ugyanakkor bizonyos, hogy a kódex 1631-ben Gyöngyösön volt, ahol Gyöngyösi Imre a már bemutatott névjegyzékeket írta? Feltevésünk a következő:

Somlyai Mihály megírta rendjének történetét 1583–1627-ig, úgy hogy művének első részeként a rendelkezésére álló eddigi ferences krónikákat kivonatolta, jórészt szöveghűen megőrizte. 1626-tól 1629-ig provinciális volt, s ebben a tisztségében vizitálta a rendtartomány őrhelyeit, így a gyöngyösit is. Itt rendtársai elkérték kéziratát, s egy szerzetes bemásolta abba a kötetbe, amely bekötve állt, s még csak a könyvtár rövid katalógusa volt benne. Esetleges könyvtári gyarapodás feljegyzésére hagyott egy lapot. Az biztosan tudjuk, hogy nem másolás után kötették a kéziratot, mert a 48. fólió után kivágtak 4 lapot: a szöveg azonban folyamatos, s a lapszámozás is – tehát a paginálásra is ekkor került sor. A másolás, a feltevés logikája szerint 1627 és 1631 közt történhetett, de valószínűbb, hogy 1629 előtt, mert adatunk nincs arra, hogy Somlyai Gyöngyösön időzött volna 1629 és 1631 között: 1629-ig viszont hivatali kötelessége volt az ott tartózkodás: 1631–1632-ben kormánysegéd volt, tehát akkor is kellett Gyöngyösre mennie, ahol kedvelték is, amit tanúsít az a tény, hogy 1632-ben őt választották guardiánjukká. Váradi János kérésére azonban elcserélte ezt a tiszteletet a szakolcai házfőnökségre.³⁸

Elképzelhető az is, hogy a kódex a közleményünkben gyöngyösi kódexnek nevezett kézirat, vagy a Nádasi-omnáríum alapján készült, ezeket másolták le 1629 körül, s Somlyai ez után egészítette ki – e kérdés tisztázása, a második gyöngyösi és a szegedi kódex viszonyának vizsgálata a jövő feladata.

Az elkészült másolat után, a folytatásnak helyet hagyva Gyöngyösi 1631-ben bejegyezte az általa összeállított névjegyzékeket. Az egyes névsorok közt is hagyott helyett a kiegészítéseknek, s ez a hely elég is volt, egy esetet kivéve.

Az így összeállított kódexet az időnként Gyöngyösre is visszatérő Somlyai kiegészítette a saját kézírata alapján, s bejegyezte a rendházak névsorait is: ugyanakkor átolvasta és helyenként kiigazította a másolatot. Kiegészítette továbbá Gyöngyösi jegyzékeit is. Az ő munkáját az ismeretlen ferences folytatta, akiről már említettük, hogy 1650 és 1656 után nem járt Gyöngyösön.

³⁷ Karácsonyi I. 436.

³⁸ Karácsonyi I. 447.

Az 1629 utáni kézírások sokfélesége arra utal, hogy egyes éveket nem Somlyai, hanem ismeretlen szerzetesek jegyezték be – van ugyanis olyan év, ahol Somlyai életére vonatkozó adatok is vannak.

Ha tehát a fenti feltevés igaz, akkor létezett a ferences krónikának egy olyan változata, amely Somlyai Mihály autográfja – ez a mai napig lappang, vagy elpusztult. Karácsonyi szerint ez 1762-ben Szokolcán volt.³⁹

5. A kódex története:

A gyöngyösi könyvtárnak nem ismerünk katalógusát a XVII–XVIII. századból, de az általunk megnézett ferences könyvjegyzéken nem szerepel a krónika. Feltehető tehát, hogy a kódex a XVIII. század elejéig a gyöngyösi könyvtárban maradt. Ekkor a pruszkai ferencesekhez került, amiről az 1a fólión lévő bejegyzés – „Conventus Pruskensis” – tanuskodik. Lehet, hogy innen került Körmöcbányára, ahol Orban Fridrich 1753–1758-ig használta saját történeti munkájának megírásához. Fridrich halála után, 1763-ban Kassára küldték a kódexet, Blahó Vincének, aki szintén a rend történetének megírásán dolgozott. Karácsonyi még látta ezt a másolatot, amelyet Blahó számára ekkor készítettek. Ez a másolat, s kódexünk is visszakerült Gyöngyösre, ahol feltehetően a XX. század elejéig maradtak: a kódex ekkor Szegedre, az alsóvárosi ferences rendházba került, s valószínűleg itt vészelte át a második világháborút is. A rendház könyvtárának szekularizálásakor a Csongrád megyei Állami Levéltárban helyezték el, ahol ma a XIV.4.a.19. jelzeten őrzik.

³⁹ Karácsonyi II. 582.